

Mr. Sead BANDŽOVIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
E-mail: sead1994@live.com

Stručni rad/Professional article

UDK/UDC: 94(497.6)"1990/2020" Kasapović M. (049.3)
DOI: <https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2022.5.7.494>

**Mirjana Kasapović, BOSNA I HERCEGOVINA 1990-2020:
RAT, DRŽAVA I DEMOKRACIJA, Školska knjiga,
Zagreb 2020, 536 str.**

Savremenost je višestruko povezana sa bliskom prošlošću. Rat u Bosni i Hercegovini (1992-1995), dramatična epizoda postjugoslovenskog perioda, s obimnom faktografijom, brojnim dionicama, unutrašnjim i vanjskim akterima, predmet je mnogih rasprava oko njegove interpretacije, različitih naučnih pristupa i ocjena. Autori moraju biti svjesni postojanja više perspektiva, asimetričnih slika prošlosti, memorisanih priča i datuma, kao i različitog odjeka, percepcije i „čitanja“ svojih djela. Interesi i potrebe vlastitog vremena nerijetko znaju određivati pitanja koja naučnici postavljaju prošlosti, ali i odgovore, imune na kontraargumente koje izvire iz suprotnih iskustava i saznanja. Haški arhivi, tamošnje obimne, dokumentirane optužnice i argumentirane presude o učesnicima u „zajedničkom zločinačkom poduhvatu“ ostaju nezaobilazni u kritičkom pisanju i sagledavanju novije historije Bosne i Hercegovine i regiona. S međusobno protivrječnih pozicija formirani su odavno, pak, u Bosni i Hercegovini, ali i susjednim državama, oprečni narativi o uzrocima i toku minulog rata, njegovoj pravnoj prirodi (agresija vs. građanski rat), broju žrtava, posljedicama, kao i projekcijama budućih političkih procesa u zemlji. Ovakvi trendovi su praćeni obimnom izdavačkom produkcijom koja se neprestano dopunjava. Očita je pluralnost u pristupu i interpretiranju ove složene i osjetljive tematike koja ostaje otvorena. Zato su nužne i značajne kreativne naučne rasprave. Knjiga *Bosna i Hercegovina 1990-2020: Rat, država i demokracija* je, u tom kontekstu, zanimljiva, izazovna studija o ratu u Bosni i Hercegovini, s posebnim fokusom na poratnu političku situaciju u ovoj zemlji. Njena autorica dr. Mirjana Kasapović je redovni profesor komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Autorica je ili koautorica 11 knjiga i više naučnih radova objavljenih u Hrvatskoj, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Sjedinjenim Američkim Državama, Poljskoj, Mađarskoj i drugim državama.

Knjiga *Bosna i Hercegovina 1990-2020: Rat, država i demokracija* sastoji se od pet poglavlja. U prvom poglavlju *Bosna i Hercegovina 1992-1995:*

građanski rat ili vanjska agresija? autorica iznosi svoju tezu o pravnoj prirodi rata u Bosni i Hercegovini označavajući ga terminom građanski rat (iako su u njega bili umiješani mnogi strani akteri s visokim stepenom internacionaliziranosti). Radi dokazivanja ovakve teze koristila je analitički klaster od sedam elemenata koji su konstituenti ovakve vrste sukoba. Na prvom mjestu građanski rat je, po svojoj prirodi, nasilan sukob unutar granica međunarodno priznate države. Vodi se između vojno i politički organizovanih aktera sa jasno izraženim državopolitičkim vizijama ili programima među kojima se, kao jedna od strana u sukobu, pojavljuje i državna vlast.

Regrutovanje učesnika u ratu se sprovodi mahom iz lokalnih zajednica. Od povremenih oblika nasilja građanski rat se razlikuje po broju žrtava kojih, tokom prve godine sukoba, mora biti najmanje 500 a najviše do 1.000 ljudi. Slabija strana u ratu mora biti sposobna pružiti učinkovit otpor koji rezultira sa najmanje 500 mrtvih na suprotnoj strani. Kao posljednji kriterij Kasapović navodi mirovni sporazum kao način okončanja rata, u ovom konkretnom slučaju to je Dejtonski sporazum iz 1995.godine. Povučena je paralela između ratova koji su se vodili u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Rat u Hrvatskoj vođen je između

oružanih snaga legitimne hrvatske vlasti i pobunjene srpske manjine uz dodatnu involviranost JNA te srpskih paravojnih jedinica. Mobilizacijski kapacitet srpske zajednice u Hrvatskoj bio je daleko manji od onog u Bosni i Hercegovini budući da su Srbi u Hrvatskoj imali udjela od svega 12% u njenoj demografskoj strukturi, za razliku od Bosne i Hercegovine gdje je taj obim iznosio 33%. Protiv pobunjeničkih snaga u Hrvatskoj angažovao se, na različite načine, znatan dio Hrvata i skoro sve nacionalne manjine, što je omogućilo adekvatnu organizaciju državne vlasti za efikasno vojno djelovanje. S druge strane u Bosni i Hercegovini slabo povezana bošnjačko-hrvatska koalicija je na početku vodila sukobe protiv bosanskih Srba, da bi se u kasnijim fazama, zbog unutrašnje političke rasejpanosti i etničkih „rješenja“ raznih mirovnih planova, i sama

raspala, a njene članice započele sa međusobnim obračunima. Uz takvo stanje na terenu rat u Bosni i Hercegovini bi se, prema navodima autorice, sigurno desio i bez srpske intervencije i potpore režima u Beogradu, dok ga u Hrvatskoj sigurno ne bi ni bilo. U osnivanju Srpske demokratske stranke (SDS), vodeće srpske stranke u Hrvatskoj i glavnog političkog aktera ratova, bile su duboko umiješane institucije iz Srbije: Služba državne bezbednosti (SDB) i Ministarstvo unutrašnjih poslova, dok je nastanak ove stranke u Bosni i Hercegovini tretiran kao lokalna pojava.

Domaći akteri u Bosni i Hercegovini o ratu su stvorili, pored onog „međunarodnog“, tri zasebna, međusobno suprotstavljena diskursa. U vezi s tim autorica se pozvala na empirijska istraživanja iz juna i jula 2005., sprovedena na uzorku od 2500 ispitanika sa područja Bosne i Hercegovine. Prema nacionalnoj strukturi u ispitivanjima je učestvovalo 900 Bošnjaka i po 800 Srba i Hrvata koji su se očitovali o prirodi sukoba u Bosni i Hercegovini: 94% bošnjačkih i 72% hrvatskih ispitanika je rat u Bosni i Hercegovini označilo kao agresiju, a 84% srpskih ga posmatraju kao građanski rat. Ovim učesnicima su postavljana pitanja o odbrambenom karakteru rata. U prilog takvoj konstataciji izjasnio se dominantan dio ispitanika (89% bošnjačkih, 80% srpskih i 73% hrvatskih). Kako su u ratu bile aktivne brojne vojne snage (Hrvatsko vijeće odbrane, Armija Bosne i Hercegovine, Vojska Republike Srpske, Vojska Autonomne pokrajine Zapadne Bosne, Jugoslovenska narodna armija), učesnicima je ponuđeno da se izjasne o tome koje se od navedenih snaga mogu označiti kao odbrambene: 90% Bošnjaka se izjasnilo za Armiju Bosne i Hercegovine, Srbi su kao odbrambene snage naveli Vojsku Republike Srpske (71%) ali i Jugoslovensku narodnu armiju (25%), dok su se Hrvati pretežno opredijelili za HVO (71%) i manjim dijelom za Armiju Bosne i Hercegovine (21%). Sporan je i datum početka rata. Prema hrvatskoj interpretaciji sukob je započeo napadom JNA na selo Ravno u istočnoj Hercegovini 1. oktobra 1991. godine. Srbi početak rata vezuju za ubistvo Nikole Gardovića i napada na srpsku svadbenu kolonu u Sarajevu 1. marta 1992, a za Bošnjake je rat započeo upadom srpskih snaga u Bijeljino 1. aprila 1992. godine. Analizirajući ove rezultate Kasapović govori o tzv. narativnom ratu, tj. sukobima o sukobu gdje pripadnici etničkih zajednica u Bosni i Hercegovini ne mogu postići konsenzus o nedavnim historijskim događajima, što se održava i na dogovore i vizije o političkoj budućnosti zemlje. Autorica zapaža da su ovakvi nalazi tipični za sva postkonfliktna društva koja su prošla iskustva građanskih ratova. Sukobljene strane su rijetko saglasne o činjenicama ili njihovoj interpretaciji, a nisu rijetke situacije prebacivanja odgovornosti na suprotnu stranu. Kao primjer se spominje Liban gdje su tokom 2009. sprovedena sociološka ispitivanja o građanskom ratu u toj zemlji. Predstavnici sunijskih i šijskih muslimana, maronita katolika, pravoslavaca i druza su iznijeli nepomirljive stavove o libanskom ratu, međusobno prebacujući odgovornost za njegovo izbijanje. Istaknuto je da u ovakvim zajednicama egzistira „fragmentacija, koegzistencija i kompeticija različitih memorijskih narativa i politika u istoj zemlji“.

U drugom poglavlju *Metode rješavanja sukoba u podijeljenim društvima* govori se o dva dominantna oblika prevazilaženja konfliktnih situacija u fragmentiranim društvima: mirnim i nasilnim. U nasilne spadaju genocid, prisilno premještanje stanovništva ili etničko čišćenje, podjela/secesija, integracija/asimilacija. Nasuprot tome sukobi se mogu pacifističkim putem riješiti hegemonijskom kontrolom, arbitražom ili sudjelovanjem treće strane, kantonizacijom ili federalizacijom određenog teritorija i konačno primjenom konsocijacije ili podjele vlasti. U Bosni i Hercegovini su primjenjivani nasilni obrasci rješavanja sukoba u vidu genocida i etničkog čišćenja, ostavljajući goleme posljedice po demografsku sliku i etnički raspored stanovništva. To se najbolje može zapaziti analizom i upoređivanjem rezultata popisa stanovništva iz 1991. i 2013. godine. Kao primjeri se mogu, između ostalog, uzeti Sarajevo i Banja Luka. U Sarajevu je, prema popisu iz 1991, živjelo ukupno 527.049 stanovnika. Najviše je bilo Muslimana/Bošnjaka (259.470), zatim Srba (157.143) i Hrvata (34.873). Populacija poslijeratnog Sarajeva, bez nekadašnjih općina Pale i Trnovo, broji ukupno 413.593 stanovnika, što je smanjenje za 21,5% u odnosu na 1991. godinu. Većinsko stanovništvo čine Bošnjaci (346.575), dok u gradu živi 13.300 Srba i 17.520 Hrvata što je znatan pad uzimajući u obzir predratnu sliku. Kada je riječ o Banja Luci najveće promjene su uočene u broju Bošnjaka i Hrvata u ovom gradu. Banja Luka je 1991. brojala 28.558 Bošnjaka. Njih je u ovom gradu 2013. bilo svega 7681, a hrvatska zajednica je, s predratnih 29.026 stanovnika, svedena na 5104.

Rat u Bosni i Hercegovini okončan je uspostavom konsocijacijskog modela vlasti prema postulatima Arenda Lijpharta, tvorca ovog teoretskog usmjerenja. Ovakvo ustrojstvo vlasti namjerava pomiriti interese suprotstavljenih strana u podijeljenim zajednicama i omogućiti jednakost u političkom odlučivanju. Četiri postulata na kojima se zasniva konsocijacijski sistem vlasti je velika koalicija (zastupljenost svih segmenata pluralnog društva), segmentalna autonomija (o bitnim pitanjima se odlučuje zajedno, a o ostalim svaki dio zajednice zasebno), uzajamni veto (mehanizam zaštite interesa manjine) i razmjernost u izbornom sistemu i drugim važnim područjima politike i društva. Osim u Bosni i Hercegovini, konsocijacijski model je korišten, ili je i dalje na snazi u brojnim zemljama: Austriji, Belgiji, Kipru, Libanu, Švicarskoj, Holandiji.

Postratna realnost Bosne i Hercegovine obrađena je u trećem poglavlju knjige *Mir, država i demokracija u Bosni i Hercegovini 1990-2020*. Kasapović se posebno dotiče razvoja konsenzusa naroda o miru, državi i demokratiji, koji su po svojoj prirodi međusobno isprepleteni. Početkom 1990-ih godina Bošnjaci, Srbi i Hrvati su bili saglasni da Bosna i Hercegovina mora poći putem demokratskih promjena, ali bez jasne i jedinstvene vizije o njenom budućem uređenju i položaju unutar tadašnje Jugoslavije. Izbijanjem rata 1992. postizanje ovakvog dogovora je bilo nemoguće. Takva situacija je trajala do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995, kada zaraćene strane u

Bosni i Hercegovini, uz međunarodni pritisak, postižu kompromis o njenom ustavnom i političkom uređenju. Međutim, 20 godina poslije, primjećuje Kasapović, i dalje ne postoji zajedničko stajalište o opstojnosti zemlje. Ovu pojavu ona objašnjava okolnostima okončanja rata i načina donošenja ustava. Kako je cijeli proces bio pod izravnim uticajem međunarodne zajednice, od samog početka je bilo upitno da li država ima potporu i legitimitet od strane svojih državljana (pitanje unutrašnje suverenosti). Pošto Bosna i Hercegovinaa nije nastala kao izraz suverene političke volje svakog od tri konstitutivna naroda, ona je stekla samo „negativnu suverenost“, proizašlu iz volje uticajnih međunarodnih političkih aktera uprkos tome što „je gotovo polovina naroda nije željela“. Mali broj Srba i Hrvata imaju interes, prema autorici, u opstajanju Bosne i Hercegovine kao nezavisne i suverene države, još manji broj je smatra svojom domovinom. Većina pripadnika ovih naroda nikada nije htjela, sudeći po ponašanju njihove dominantne političke elite, biti dijelom nezavisne Bosne i Hercegovine, što se smatra krucijalnim problemom u njenom funkcionisanju. Kako se radi o velikim razlikama i stavovima, Bosna i Hercegovina danas opstaje pod protektoratom ili poluprotektoratom Evropske unije, NATO saveza, Sjedinjenih Američkih Država, Organizacije za evropsku sigurnost i saradnju i drugih aktera.

U četvrtom poglavlju *Bosna i Hercegovina između ortodoksne konsocijacije i integrativne majorizacije* ukazuje se na česte kritike konsocijacijskog modela u Bosni i Hercegovini, s prijedlozima za njegovim ukidanjem ili promjenom. Bosanskohercegovački konsocijacijski model se smatra privremenim rješenjem, čiji su tvorci imali u vidu njegovu postepenu transformaciju. Autorica objašnjava da se ti ciljevi nisu ostvarili što se može pripisati čestim i politički nepromišljenim intervencijama međunarodne zajednice (putem institucije Ureda visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu) u bh ustavnopolitički sistem. Tipični primjeri takvih politika su odluke visokih predstavnika o smjenama hrvatskih članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine - Ante Jelavića 2001. i Dragana Čovića 2005. godine. Reforme izbornog sistema sprovedene tokom 2000. najviše su se odrazile na način izbora članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Dok su prema ranijim rješenjima na području Federacije Bosne i Hercegovine postojala dva odvojena etnička biračka tijela (hrvatsko i bošnjačko) koja su zasebno birala svoje predstavnike, uvođenjem jedinstvenog višeećničkog biračkog korpusa stvorena je, prema navodima autorice, mogućnost da u izborima hrvatskog člana mogu ravnopravno sudjelovati i Bošnjaci otvorivši time put za majorizaciju Hrvata i izbor političkih predstavnika protivno volji hrvatskog glasačkog tijela.

U posljednjem, petom poglavlju *Zaključno razmatranje: rat znanaca, a ne rat stranaca* Kasapović predstavlja svoje završne opservacije o ratu u Bosni i Hercegovini kojima potkrepljuje svoju tezu o građanskom ratu koristeći se sintagmom „rat znanaca, a ne stranaca“. Ona se pozvala na brojna svjedočenja o počinjenim ratnim zločinima u istočnoj Bosni gdje su žrtve među svojim

napadačima prepoznavale svoje dojučerašnje komšije, prijatelje, kolege s posla, što je ratu dalo jednu goru notu nego da se radilo o vanjskoj agresiji budući da je sukob, kakav je bio u Bosni i Hercegovini, razarao ne samo društvene institucije već i samo tkivo društva, a to su međuljudski odnosi.

Uzimajući u obzir brojnost i raznovrsnost izvora, kao i istraživanja na koje se autorica referisala tokom analiziranja navedenih fenomena i problema, očit je njen kreativni doprinos na polju političkih nauka, prava i drugih srodnih disciplina. S obzirom na iznesene teze o prirodi rata u Bosni i Hercegovini, njegovim uzrocima i posljedicama, imajući u vidu „suprotstavljene slike povijesti“, te realno postojanja paralelnih, međusobno suprotstavljenih teorijskih koncepata o ovim otvorenim pitanjima, razumno je očekivati da će ova knjiga potaknuti nove rasprave u naučnoj i široj javnosti, služeći kao bitan prilog za dalja istraživanja o složenom periodu bosanskohercegovačke historije koji i dalje traži multiperspektivni narativ, podizanja naučnog znanja na višu razinu.